

Matemin Gölgesinde Sivil Bir Fenomen: İran'da Dinî Heyetler

A Civil Phenomenon in the Shadow of Mourning: Religious Associations in Iran

Zeynep Sena
KAYNAMAZOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi
Ana Bilim Dalı, Bursa, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 18.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 21.11.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 29.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Zeynep Sena KAYNAMAZOĞLU
E-mail: zeynepsema@uludag.edu.tr,
kayazeynepsema@gmail.com

Atıf: Kaynamazoğlu, Zeynep Sena.
"Matemin Gölgesinde Sivil Bir
Fenomen: İran'da Dinî Heyetler". *İlahiyat
Tetkikleri Dergisi* 58/1 (Aralık 2022),
67-76.

Cite this article as: Kaynamazoğlu,
Zeynep Sena. "A Civil Phenomenon in
the Shadow of Mourning: Religious
Associations in Iran". *Journal of İlahiyat
Researches* 58/1 (December 2022),
67-76.

Content of this journal is licensed under
a Creative Commons Attribution-
NonCommercial-NoDerivatives 4.0
International License.

ÖZ

Şiî halk dindarlığının en güçlü unsuru Muharrem ayında icra edilen matem merasimleridir. Muharrem matem ve benzeri dinî merasimler Şiî Müslümanlara İmam Hüseyin başta olmak üzere On İki İmam'la olan bağlarını tazeleme ve toplumsal hafızalarını canlı tutma imkânı vermektedir. Bireysel dindarlığın önemli bir bileşenini oluşturan bu merasimler aynı zamanda kapsamlı bir toplumsal ve siyasî muhtevaya sahiptir. Bunun günümüz İran'ındaki en önemli örneği, merasimleri icra etmek için bir araya gelmiş insanlardan müteşekkil dinî heyetlerdir. Fütüvvet geleneğinin etkilerinin görüldüğü dinî heyetler, modern dönemde İran toplumunun ürettiği özgün bir fenomendir. Heyetlerin düzenlediği dinî meclislerde farklı ekonomik ve sosyal sınıflara ait kimseler ortak bir platformda buluşmakta, böylece dayanışma ve yardımlaşma ağı inşa etmektedir. Heyetler, sivil ve gayri resmî olmaları sebebiyle hareket kabiliyeti yüksek ve dinamik yapılarıdır. Bu dinamiklik İran İslâm Devrimi ve sonrasında da İran-İrak savaşında kilit bir rol oynamalarını sağlamıştır. Toplumsal şartlar değiştikçe heyetler de değişime uğramış, bu durum yönetimin heyetleri kontrol altına almak istemesine sebep olmuştur. Bu çalışma heyetlerin tarihsel ve dinî kökenlerini, yapısını, işlevlerini ve siyasetle ilişkisini konu edinerek, halk dindarlığının toplumsal ve siyasal etki gücünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, İran, Şîa, Dinî Heyetler, Kerbelâ, Muharrem, Matem Ritüelleri.

ABSTRACT

The strongest element of Shi'ite popular religiosity is the mourning ceremonies performed in *Moħarram*. 'Āšūrā and similar religious ceremonies allow Shi'ite Muslims to renew their ties with the twelve Imams, especially İmām Ĥusayn (d. 61/680) and to keep their collective memories alive. These ceremonies that constitute an important component of private religiosity have a comprehensive social and political aspect. One of the most important examples of this in contemporary Iran is the religious associations (*hey'at*, plural *hey'athā*) composed of people who came together to perform religious ceremonies. Religious associations are a unique phenomenon produced by Iranian society in the modern period though the *Fotowwa* tradition (*Javānmardī*) has a strong influence on them. They are remarkable in terms of bringing people from different economic and social classes together on a common platform. Religious associations are dynamic structures with high mobility due to their civil and informal nature. This dynamism enabled them to play a key role in the Iranian Islamic Revolution and the Iran–Iraq war. As social conditions and styles of religiosity have changed, nature of religious associations has also changed; therefore, the authority wants to take them under control. This study reveals the social and political influence of popular religiosity by addressing the historical and religious origins and structure and social functions of the religious associations in addition to their relationship with politics.

Keywords: History of the Islamic Sects, Iran, *Karbalā'*, *Moħarram*, Mourning Rituals, Religious Associations (*Hey'at*), Shi'a.

GİRİŞ

Safevîler döneminden bu yana Şîa mezhebi İran'ın siyasî, dinî ve ictimâî düzenine etki eden en önemli unsurlardan biridir. Şiî dinî merasimleri İran kültürünün ve halk dindarlığının ayrılmaz parçalarından birini teşkil eder. Bu bağlamda İran'da Ramazan ve Kurban bayramı, Kadir gecesi gibi günlere ek olarak,

Ehl-i Beyt İmamlarının doğum ve vefatları da anılmaktadır. Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Zeynep, Ümmü'l-Benîn ve Fatıma Ma'sume gibi bazı kadın figürlerin de çeşitli dinî gün ve geceler vesilesiyle anılması önem arz etmektedir. İran İslâm Devrimi sonrasında dinî merasimlere verilen önem artmış, bu günlerin birçoğu resmi tatil ilan edilmiştir. Bunlardan bazıları İran'ın millî takvimine de işlenmiş, Hz. Ali'nin doğum günü erkekler ve babalar günü, Hz. Fatıma'nın doğum günü kadınlar ve anneler günü, Hz. Zeynep'in doğum günü ise hemşireler günü olarak tebrik edilmiştir.¹

İran dinî takviminin en önemli gündemi şüphesiz Kerbelâ'da trajik bir biçimde şehit edilen Hz. Hüseyin'in yasının tutulduğu Muharrem ayıdır. Muharrem ayı hem İran'da hem de diğer topraklarda yaşayan Şii Müslümanlar nezdinde önemini korumuş, tarih boyunca dönemin şartlarına ve ruhuna özgün bir biçimde idrak edilmiştir. Bu merasimler sayesinde Şîa kendisine has tarih algısını sürdürmüş ve böylece tarih "geleneğe ve anma merasimlerine aktarılarak canlı tutulmuştur".²

İran'da 'ezâdârî (matem) zaman içerisinde dinin aslı unsurlarından birine dönüşmüştür. Bir kimsenin matem meclislerine katılımı, namaz ve oruç gibi aslı ibadetleri yerine getirmesi kadar önem kazanmış, bir nevi dindarlık göstergesi haline gelmiştir. Bu anlamda İran halkı için Muharrem, dinî hayata şekil vermekte ve aslı ibadetlerden daha fazla önem teşkil etmektedir.³ Buna mukabil Muharrem merasimlerinin, Kerbelâ vakasının tarihsel yönü ve Şii geleneğe olan etkisine⁴ nazaran daha az araştırmaya konu olması dikkat çekicidir.

İran'da Muharrem ayı içerisinde *Rôze'hânî* (Ravzahânî) meclisleri, *desterevî* (geçit alayı tarzındaki sokak yürüyüşleri), *ta'ziyehânî* (şebîhânî, Kerbelâ vakasının teatral sunumu), nezir sofraları, kabir ziyaretleri ve *sînezenî* yahut *zincirzenî* gibi kendine zarar verme biçimindeki merasimler yaygın olarak icra edilmektedir. Bu merasimlerin ortaya çıkışı, kökenleri ve geçirdiği dönüşümler çeşitli araştırmalara konu olmuş;⁵ Safevîler,⁶ Kaçarlar ve Pehlevîler döneminde mevcut olan merasimler ve yönetimlerin merasimlere karşı takındığı tavır detaylı olarak irdelenmiştir.⁷ İran İslâm Devrimi sürecinde Kerbelâ vakasının yeniden yorumlanışına ise özel bir ilgi gösterildiği görülmektedir.⁸ Bunların yanında ta'ziyehânî merasimi, özgün sanatsal yapısı sebebiyle farklı disiplinlerin de ilgisine konu olmuştur.⁹

Çalışmamıza konu olan heyetlerin yani dinî merasimlerin günümüz İran'ındaki organizatör ve icracılarının ise diğer hususlara nazaran daha az incelendiği ve tartışıldığı tespit edilmiştir. Özellikle son yıllarda dinî heyetlere olan ilginin arttığı ve konu hakkında kapsamlı Farsça ve İngilizce çalışmaların yayımlandığı görülmektedir. Bu kapsamda Muhsin Hesam Mezâherî'nin heyetleri çeşitli açılarından kategorize ederek ele aldığı kapsamlı çalışması *Resâne-yi Şî'e*'nin yanı sıra, Gustav Edward Thais'in saha çalışması ve Cabbâr Rahmânî'nin dinî heyetlerin kökenleri ve işlevlerini sosyolojik açıdan ele aldığı müstakil çalışmaları öne çıkmaktadır.¹⁰ Bunlara ilaveten dinî heyetlerin toplumsal işlevleri, devrim dönemindeki rolleri ve zaman içerisinde yaşadıkları dönüşümleri inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.¹¹

Her ne kadar Türkçe okur için Şii dinî merasimlerinin toplumsal hayata ve kimlik inşasına ve etkisini konu edinen çeşitli çalışmalar mevcut olsa da,¹² heyetler hakkında yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma heyetlerin yapısı, İran toplumundaki işlevleri, süreç içerisinde yaşadıkları dönüşümler ve siyasetle ilişkisine odaklanarak Türkçe okur için konuyu tanıtmakta ve tartışmaya açmaktadır. Aynı zamanda dinî heyetlerin sivil ve dönüşüme açık yapısına vurgu yaparak ve heyetler özelinde yönetimlerin Şii halk dindarlığına yön verme çabalarına dikkat çekerek mevcut literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1. MATEM MECLİSLERİNDEN SİYASİ TEŞKİLATLARA HEYET KAVRAMI

İstilah olarak ortak bir hedef veya görevle sahip olan bir grup insan anlamına gelen *hey'et* kavramı, günümüz İran'ında dinî kültürle alakalı özel bir anlam kazanmıştır. Bu anlamda dinî heyetler, dinî meclisleri ve merasimleri düzenlemek, Şii geleneğe var olan özel günleri - bilhassa İmamların şehadet yıl dönümlerini- anmak amacıyla bir araya gelmiş insanlardan müteşekkil yapılara verilen ortak isimdir.¹³

1 Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Habip Demir, "Günümüz İran Şiiliğinde Kutsal Gün ve Geceler", *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 165-192.

2 Maryam Moazzen, "Rituals of Commemoration, Rituals of Self-Invention: Safavid Religious Colleges and the Collective Memory of the Shi'a", *Iranian Studies* 49/4 (2016), 555.

3 Cabbâr Rahmânî, *Tagyîrât-i Menâsikhâ-yi Âşûrâ* (Tehran: İntişârât-i Tisâ, 1393), 272-273.

4 Kerbelâ vakasının Şii kimliğinin oluşumuna etkisine dair bk. Behram Hasanov - Agil Shirinov, "Suffering for the Sake of Cosmic Order: Twelver Shi'ah Islam's Coping with Trauma", *İlahiyat Studies* 8/1 (2007), 65-93.

5 Bk. Ali J. Hussain, "The Mourning of History and the History of Mourning: The Evolution of Ritual Commemoration of the Battle of Karbala", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 25/1 (2005), 78-88; Yitzhak Nakash, "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Âshûrâ'", *Die Welt des Islams* 33/2 (1993), 161-181; Ehsan Yarshater, "Ta'ziyeh and Pre-Islamic Mourning Rites in Iran", *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*, ed. Peter J. Chelkowski (New York: New York University Press, 1979), 88-94; Mahmoud M. Ayoub, *Redemptive Suffering in Islam: A Study of the Devotional Aspects of Ashura in Twelver Shi'ism* (Paris, New York: The Hague, 1978).

6 Safevîler döneminde İran'ı ziyaret eden seyyahların Muharrem merasimlerine dair kayıtları hakkında detaylı araştırmalar bulunmaktadır. Bk. Muhsin Hesam Mezâherî, *Trajedî-yi Cihân-ı İslâm: 'Ezâdârî-yi Şî'e'nin İrân ve Rivâyet-i Sefernâmenîsân, Müsteşrikân ve İrânşinâsân (ez Şafeviyye ta Cumhûrî İslâmî)* (İsfahan: Neşr-i Ârmâ, 1397); Babak Rahimi, *Theater State and the Formation of Early Modern Public Sphere in Iran* (Leiden; Boston: Brill, 2011); Jean Calmard, "Shi'i Rituals and Power II. The Consolidation of Safavid Shi'ism: Folklore and Popular Religion", *Safavid Persia The History and Politics of an Islamic Society*, ed. Charles Melville (London: I.B.Tauris, 1996), 139-190.

7 Bk. Kamran Scot Aghaie, *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran* (Seattle: University of Washington Press, 2004); Akın Kiren, "Dünyevî İktidarın Meşrûlaştırılmasında Dinî Bir Ritüelin Kullanılması: Kaçarlar ve Taziye", *Siyasal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 51-66; Babak Rahimi, "Takkiyeh Dowlat: The Qajar Theater State", *Performing The Iranian State: Visual Culture and Representations of Iranian Identity*, ed. Staci Gem Schiewiller (London: New York: Athem Press, 2013), 55-71; Mehmet Ali Büyükkara, "Kerbelâ'dan İnkılâb'a: İmâmî-Şî'î Şehadet Düşüncesi ve Problemleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIII/2 (2002), 211-247.

8 Bk. Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997), 79-117; Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik, e-makâlât Mezhep Araştırmaları 6/2 (2013), 223-256; Metin Bozan, "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası (Şîa'da Kerbela Örneği)", *Şarkiyat* 9/2 (2017), 802-822; Mehmet Ali Büyükkara, "Çağdaş Şîa Düşüncesinde Kerbelâ'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Sempozyum)* I (2010), 383-408.

9 Ta'ziyehânî dinî bir ritüel olmasının yanı sıra dinî bir tiyatro biçimi olarak incelenmiştir. Konu üzerine yapılan bazı çalışmalar için bk. Peter J. Chelkowski (ed.), *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran* (New York: New York University Press, 1979); Jamshid Malekpour, *The Islamic Drama* (London; Portland, OR: Routledge, 2004); Peter J. Chelkowski (ed.), *Eternal Performance: Ta'ziyeh and Other Shiite Rituals* (London: Seagull Books, 2010); İraj Anvar, "Peripheral Ta'ziyeh: The Transformation of Ta'ziyeh from Muharram Mourning Ritual to Secular and Comical Theatre", *TDR/The Drama Review* 49/4 (2005), 61-67; Metin And, *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

10 Bk. Muhsin Hesam Mezâherî, *Resâne-yi Şî'e: Câmî' esinâsi-yi Âinhâ-yi Sugvârî ve Hey' ethâ-yi Mezhebî der İrân* (Tehran: Neşr-i Beynu'l-Milel, 1374); Cabbâr Rahmânî, *Hey' ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî'e-yi İrân* (İsfahan: Neşr-i Ârmâ, 1397); Gustav Edward Thais, *Religious Symbolism and Social Change: The Drama of Husain* (Washington University, Doktora Tezi, 1973); Rahmânî, *Tagyîrât-i Menâsikhâ-yi Âşûrâ*.

11 Bu çalışmalardan bazıları için bk. Ali Haj Khan Mirzai Sarraf, *Heritage and Continuity in the Bazaar: The case of Religious Association of the Drapers' Guild of the Tehran Bazaar* (BTU Cottbus-Senftenberg, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Zâhid Gaffârî Heşcin vd., "Nakş-i Hey' ethâ-yi Mezhebî-yi Şehr-i Tehrân der Ferâyend-i Pîrûzi-yi İnkılâb-ı İslâmî", *Dânîş-i Siyâsi* 2 (1391), 63-82; Mehri Bahâr - Ebofzeli Aşmedî, "Berresi-yi Câmî' esinâftî-yi tagyîrât-ı Kârkerdi-yi hey' ethâ-yi Mezhebî", *Faslnâme-yi Muhendisi Ferhengi* 9/80 (1393), 27-55; 'Alireza Kobâdî - Fâtıme Keykubâdî, "Berresi-yi Mîzân-ı Âşinâyî-yi Şirketkonendegân der Hey' ethâ-yi Mezhebî bâ Ehdâf-ı Olguhâ-yi Dinî", *İslâm ve 'Ulûm-ı İctimâ'î* 2/3 (1389), 171-192.

12 Muharrem merasimleri ve günümüz İran toplumu üzerine etkilerini tartışan bazı çalışmalar için bk. Habip Demir, "Modern Dönem Şii Düşüncesinde Bir Kimlik İnşası Olarak Erba'nın Yürüyüşü", *Şarkiyat* 13/1 (2021), 169-186; Adem Yılmaz, "İmam Hüseyin'in Yaşlıları: Gelenekten Günümüze İran'daki Şii Matem Merasimlerinde Meddahlar", *İran Çalışmaları Dergisi* 5/2 (2021), 303-336; Zeynep Sena Kaya, *İrân'da Âşûrâ Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

13 Muhsin Hesam Mezâherî, "Hey' et", *Ferheng-i Sug-i Şî'e*, ed. Muhsin Hesam Mezâherî (Tehran: Hayme, 2016 1395), 523.

Hey'et-i mezhebî adı verilen bu yapılar, *hey'et-i 'ezâdârî* (matem heyeti) olarak da adlandırılmakla birlikte kısaltılarak yalnızca *heyet* kelimesiyle ifade edilirler.¹⁴ Heyet mensuplarına ise *hey'etî* denmektedir. Heyet kavramının kullanımı yalnızca bu faaliyetleri düzenleyenlerle sınırlı değildir; düzenlenen meclisler, ravzahânîler yahut tefsir dersleri gibi oturumlar da heyet olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda heyet kavramı meclis, celese yahut ravza kelimeleriyle eş anlamlı olarak bu tarz buluşmalar için kullanılmaktadır. Bu çalışmada da heyet kelimesi hem dinî meclislere hem de onları organize eden topluluğa referansla kullanılmıştır.

Bu grupların ve buluşmaların matem heyeti olarak isimlendirilmesinin sebebi, matem merasimlerinin heyetlerin faaliyetlerinin odak noktası olmasından kaynaklanmaktadır. On iki İmam Şîası geleneğine göre gâib 12. İmam haricindeki tüm İmamlar şehit olmuş ve Şîî rivayetlerde İmamların ardından yas tutmak ve gözyaşı dökmek teşvik edilmiştir. Bu rivayetlerde İmamlar kendilerinin ardından yas tutulmasını salık vermekte, kendilerini anarak gözyaşı döken kimseye uhrevî ve dünyevî ödülleri vadetmektedir. Ağlamak bizatihi ödül gerektiren bir eylem olsa da bir araya gelinerek ağlanmasına da önem atfedilmiş, kişinin İmamların adının anıldığı meclislerde bulunması ve bir diğerinin ağlamasına vesile olması istenmiştir. Sekizinci İmam Ali er-Rızâ'ya (öl. 203/819) atfedilen bir rivayette şöyle söylenmektedir: "Kim başımıza geleni hatırlar da çektiğimiz sıkıntılar için ağlarsa kıyamette bizimledir ve bizim derecemizdedir. Yine kime bizim başımıza gelenler zikredilir de ağlar ve diğerlerini de ağlatırsa gözlerin ağladığı o günde onun gözü ağlamaz. Kim bizim adımın anıldığı bir meclise oturursa kalplerin öldüğü gün onun kalbi yaşar".¹⁵ Bu ve benzeri rivayetler Şîî tarih algısının korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamış ve günümüz heyetlerinin dinî temelini oluşturmuştur.

Kerbela vakasının hemen ardından farklı gruplar, çeşitli biçimlerde bu olaya tepki göstermiş ve Kerbelâ'nın yasını tutmaya başlamışlardır. Bu anlamda her ne kadar Muharrem merasimlerinin icrası oldukça erken dönemlere dayansa da, heyet kelimesinin bu tarz meclisleri ve oluşumları tanımlamak için kullanılması oldukça yenidir. Heyet kelimesini kullanan ilk dinî grubun Şîraz'da bulunan *hey'et-i berâderân* olduğu zikredilmektedir.¹⁶

Heyetler yapısal olarak oldukça çeşitli olmakla birlikte büyük oranda ortak bir muhite, aileye ya da meslek grubuna ait olan bir grup insanın bir araya gelmesiyle yahut bir grup insanın vaiz, âlim yahut meddâh gibi karizmatik bir karakterin etrafında kümelenmesiyle oluşmaktadır. Heyetleri tanımlarken belirli bir üye sayısından bahsetmek mümkün değildir. Birkaç kişiden oluşan küçük heyetler olduğu gibi, çok sayıda mensuba sahip olan kurumsallaşmış heyetler de bulunmaktadır. Heyetlerin yapısı oldukça dinamiktir. Bazen birkaç heyet bir araya gelip daha büyük yeni bir heyet oluşturabilir yahut fikir ayrılıkları neticesinde bir heyet birkaç parçaya ayrılabilir.¹⁷ Hatta bazı heyetlerin süreç içerisinde varlık alanlarını genişletip siyasî partilere dönüşerek İran siyasetinde aktif rol aldıkları yahut silahlanarak rejim karşıtı mücadelelere giriştikleri müşahede edilmektedir. Bu anlamda heyet sistemi dinî merasimlerin toplumsal tezahürlerinin ve işlevlerinin görülebileceği özgün bir tecrübedir. Zira etki alanı yalnızca dinî merasimlerle sınırlı kalmamış, hem İran İslâm Devrimi sürecinde hem de devrimden sonraki süreçte toplumda farklı işlevleri yerine getirmiştir.

Heyetler hitap ettikleri kesim ve isimlendirme bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin son dönem popüler heyetleri neredeyse tamamen gençlerden müteşekkildir. Heyet mensuplarının yaş aralığı, heyetlerin biçimi, faaliyetleri ve müzik kullanımı gibi tartışmalı hususlardaki tavırlarında belirleyici olmaktadır. Her heyetin kendisine has bir ismi bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse *hey'et-i şînf-i ferşurûşân* (halıcılar loncası heyeti), *hey'et-i cevânân-ı İslâmî* (İslâm gençleri heyeti), *encümen-i mohandisîn-ı İslâmî* (İslâm mühendisleri heyeti), *hey'et-i benî Fâtîme*, *hey'et-i ıslâh-ı tâlibân-ı bûşehr* (Bûşehr öğrencileri ıslah heyeti), *hey'et-i rezmendegân-ı İslâm* (İslâm militanları/savaşçıları heyeti) gibi farklı temalara dayalı olarak isimlendirilmiş çok sayıda heyet bulunmaktadır. Bu anlamda genellikle dinî referanslı isimler konya da, bir mahalle yahut meslek türü heyet ismi olarak seçilebilir. Ülke çapında 2021 yılı itibarıyla 93 bin dinî heyet ve 80 bin meddâh bulunduğu zikredilmektedir.¹⁸ Bu anlamda binlerce heyetin, aralarında rekabet var olsa da, belirli bir insicama sahip olmaları ve birbirlerinin sınırlarına riayet ederek varlıklarını devam ettirmeleri dikkat çekicidir.

Heyetler sene içerisinde çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Heyetlerde dinî meclislerin yanı sıra Kur'an yahut tefsir dersleri gibi eğitici faaliyetler de düzenlenir ve böylece heyet üyeleri düzenli aralıklarla bir araya gelir ve önemli gündemleri tartışma imkânı kazanırlar. Bir heyette dinî sohbet/oturum sona erdiğinde muhitin ictimâî ve iktisâdî birçok problemi görüşülmekte, heyet mensuplarının özel sıkıntıları varsa bunlara çözüm aranmaktadır.¹⁹ Yetimleri evlendirmek yahut işsizlere iş sağlamak gibi gündemler, her ne kadar ana gündemleri oluşturmasa da, heyet üyeleri arasında dayanışma ağı inşa etmektedir.

Meclislerin ve faaliyetlerin sıklığı da heyetin büyüklüğüne yahut türüne göre değişiklik göstermektedir ve katılım tamamen tercihidir. Heyetlere katılımdaki gönüllülük esası ve bu yapıların gayri resmî oluşumlar olması dikkate alındığında, heyetlerin bireylerin dindarlığını ve sosyal yaşantılarını olumlu olarak etkiledikleri ve bu sayede devamlılık kazanabildikleri düşünülebilir. Heyetlere katılıma teşvik eden unsurlardan bir diğeri de, bir topluluğa üye olmanın sağladığı sosyal, psikolojik hatta ekonomik avantajlarından yararlanmaktır. Örneğin büyük şehirlerde göçmüş bir taşralı hemşerilerinin olduğu bir heyete katılıp, bu şekilde büyük şehrin getirdiği dezavantajlarla daha rahat başa çıkabilmektedir. Yahut vefat eden bir heyet üyesinin geride bıraktığı ailesine diğer üyeler sahip çıkmaktadır. Bu anlamda heyetlerin bireylerin dinî eğitimine katkı sağlaması, toplumsal birliklilik bilincini geliştirmeleri, yardımlaşma ve toplumsal gözetim sağlaması, suçların önlenmesi²⁰ ve heyet mensuplarının kendi içerisinde problemleri gündeme getirme ve çözme imkânı bulmaları gibi bir takım işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler toplumdaki şartlara ve heyetlerin türüne bağlı olarak farklılaşabilmektedir.

14 Sarraf, *Heritage and Continuity in the Bazaar*, 18.

15 Seyyid Kazim Tabatabai - Seyfullah Efe, "Ravzahânlık Adeti ve Kerbelâ Olayının Tahririndeki Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2011), 203.

16 Mezâherî, "Hey'et", 524.

17 Mezâherî, "Hey'et", 523-524.

18 "Neved-i Se Hezâr Hey'et-i Mezhebî ve Heştâd Hezâr Meddâh der Kişver Fa'âl Est", *Mehr News Agency* (07 Ocak 2021).

19 Thaiss, *Religious Symbolism and Social Change*, 193-197.

20 Selmân 'Omranî - Hamed Zâre' Şehîne, "Nezârat-ı İctimâ'î der Hey'ethâ-yi Mezhebî ve Nakş-i Ân der Pîşgîrî ez Corm", *Âmûzehâ-yi Huqûkî-yi Govâh* 6/1 (1399), 255-280.

Heyetler farklı etnik gruplara, sosyal tabakalara yahut mesleklere ait kimseleri ortak bir zeminde buluşturması bakımından oldukça önemlidir. Bu yapılar vesilesiyle zengin ile fakir, Acem ile Türk, rûhânîler ile öğrenciler, esnaf ile kamu çalışanları bir araya gelebilmekte ve ortak bir kimlik benimsemektedirler. Bu yönüyle heyetlerin sosyal tabakalar arasındaki yabancılaşmayı azalttığı ve sosyal barışa hizmet ettiği söylenebilir.

Dinî heyetlerin *hey'et-i mahalle* ve *hey'et-i sınıfı* (esnaf heyetleri) olmak üzere iki ana türü bulunmaktadır. Mahalle heyetleri dindar bireylerin genellikle kendi evlerinde, komşuları, arkadaşları yahut ortak bir nokta paylaştıkları insanlarla icra ettikleri buluşmalardır. Birlikte Kerbelâ'yı ziyaret etmiş bir grup insanın *hey'et-i zâ'irîn-i Kerbelâ* adıyla bir araya gelmeleri ve düzenli olarak dinî oturumlar düzenlemeleri bu tarz heyetlere örnek verilebilir.²¹

Esnaf heyetleri ise esnafa yahut belirli meslek loncalarıyla sınırlı oluşumlardır. Sebzeçiler heyeti, ayakkabıcılar heyeti, kuyumcular heyeti gibi yapılar buna örnek verilebilir. Esnaf heyetleri de gayri-resmî oluşumlar olup, aynı meslek grubunu paylaşan bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Her ne kadar esas olarak dinî meclisler düzenlemek amacıyla toplanılsa da, ortak bir platformda buluşan esnaf gerekli durumlarda birbirlerine mali destekte bulunur. Bu mali destek hem ahlâkî gerekçelerden ötürü önemlidir, hem de aralarındaki ticari ilişki hasebiyle, bir esnafın iflasının önlenmesi diğerlerinin ekonomik refahı için önem arz eder.²²

Heyet kavramının olumsuz bir kullanımı da vardır. Özellikle İran İslâm Devrimi'nden sonra heyet tarzı oluşumlara teveccüh eden dindar kesimin yönetimde yer alması sebebiyle, devlet yönetiminde yaşanan aksaklıklar ve acemiliklere referans verilirken *hey'etî* yönetim tarzı denmektedir. Bununla da yönetimin yeterince sistematik olmayışı ve problemlerin tıpkı heyetlerdeki gibi bireysel ilişkiler sayesinde çözülebilmesi gibi sıkıntılar kastedilmektedir.²³

İslâm tarihinde varlık gösteren *civânmerdî* (fütüvvet), ahilik veya ayyârlık gibi gençlik topluluklarıyla birlikte değerlendirildiğinde, heyet sisteminin kökenlerini İslâm toplumlarında ve İran kültüründe bulmak mümkündür. Fütüvvet geleneği ve heyetler arasındaki ilişkiyi detaylı bir biçimde inceleyen İranlı akademisyen Cabbâr Raḥmânî'ye göre heyetler, fütüvvet yahut *ayyârî*²⁴ kültürünün devamı niteliğindedir. İran toplumunda ehl-i fütüvvet ve pehlivanların etkisini yitirdiği dönemde heyetler doğmuş ve bu geleneklerin boşluğunu doldurmuşlardır. Pehlevî yönetimi altında yaşanan iç krizler, buhran ve istikrarsızlık döneminde heyetler fütüvvet yapılarına benzer bir işlev yüklenmişlerdir.²⁵ Bu noktada fütüvvet yapılanmasını ve heyetlerle benzerliklerini incelemek yerinde olacaktır.

2. FÜTÜVVET'İN YENİDEN DOĞMUŞ HALİ OLARAK HEYETLER

Arapça'da cömert, yiğit, delikanlı gibi anlamlara gelen *fetâ* (çoğulu *fityân*) kelimesinden türeyen fütüvvet (farsça kullanımıyla *civânmerdî*), başlarda tasavvufî bir terim olarak çeşitli anlamlarda kullanılmış olsa da²⁶, 13. asırdan itibaren toplumsal, iktisâdî ve siyasî bir yapılanmaya dönüşmüştür. Son aşamada da esnaf tabakasıyla bütünleşerek ahîliğin doğuşuna sebep olmuştur. İran yerleşik kültüründe, Zerdüşť öncesi dönemde de fütüvvet benzeri bir gençlik teşkilatı olduğu bilinmektedir, bu anlamda fütüvvet yapılanmasının İran kökenli olduğu ve usûl ve erkân bakımından Zerdüşťlik'ten etkilendiği iddia edilmiştir.²⁷

Heyetlerin fütüvvet ve benzeri teşkilatlarla (*pehlivânî*, *'ayyârî*) olan benzerlikleri birkaç nokta üzerinden zikredilebilir. Öncelikle geçmişte fütüvvet teşkilatının matem kültürüyle ilişkisi olmuştur. Daha doğru bir ifadeyle, günümüzde icra edilen birçok ritüelin Ehl-i Fütüvvet ve Kalenderîler aracılığıyla kadim İran ve Şark kültüründen Şîa kültürüne dâhil olduğu düşünülmektedir.²⁸

Safevî Devletinin İran'da Şîiliği yaymasıyla birlikte bu gruplar merasimlerde rol almaya başlamışlar, örneğin bazı Pehlivanlar sakkâi vazifesini, bazıları ise kıssa anlatma ve meddâhlık görevini üstlenmişlerdir.²⁹ Tıpkı heyetler gibi, fütüvvet teşkilatının da sosyal tabanı halka dayanmaktadır. Ehl-i fütüvvet ve ayyârlar halk tabanından geldikleri gibi her zaman da bu tabanla ilişki içerisinde olmuşlar ve bu kesime ulaşma gayretine girmişlerdir. Heyetler de tıpkı fütüvvet erbabı gibi mahallî (yerel bir tekke-hüseyniye etrafında şekillenen) ya da esnaf kesimine dayalı bir tabana sahiptir. Geçmişte de fütüvvet yapıları ya zurhânelerin³⁰ etrafında oluşan mahallî teşkilatlanmalardır yahut esnaf tabakasına dayalı olmuştur.³¹

Yine bu iki grup merasimlerdeki yapılanma bakımından da ortak noktalar taşımaktadırlar. Fütüvvet yapısında *kohnesevâr*'ın³² işleviyle, heyetlerdeki *pîrgülâm*'in³³ işlevi aynıdır. Yine ritüellerde *'alemdar*, *mürşit*, *mejdandâr* ve *serdem* görevini üstlenen kimselerin olması diğer bir ortak noktadır. Aynı şekilde ayyârî, pehlivânî ve fütüvvete ait semboller, bazı heyetler tarafından kullanılmaktadır.³⁴

21 Thaiss, *Religious Symbolism and Social Change*, 192-196.

22 Thaiss, *Religious Symbolism and Social Change*, 208-209.

23 Sarraf, *Heritage and Continuity in the Bazaar*, 19-20.

24 Ayyârî ve pehlivânî gibi gelenekler ana hatlarıyla fütüvvet kültürünün bir parçası olarak zikredilebilir. Bu gelenekler birçok noktada birbirinden farklılaşsa da, birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmaları oldukça zor ve karmaşıktır. Çalışmamızın kapsamı gereği bu hususta detaya girilmeyecek, ayyâr ve pehlivân ifadeleri fütüvvete ilişkili bir zümreyi ifade etmek için kullanılacaktır.

25 Raḥmânî, *Hey'ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî e-yi İrân*, 53-55.

26 Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/259-260.

27 Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/261-262; Mikail Bayram, "Anadolu Ahîliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 56-57. Fütüvvet kelimesinin anlamı, kimler için kullanıldığı ve tarihsel süreci oldukça girift ve tartışmalı bir husustur. Burada esas olarak fütüvvetin toplumdaki işlevleri ve bunun heyet sistemiyle olan alakası tespit edilmeye çalışıldığı için fütüvvet hususunda detaylı tartışmalara girilmeyecektir.

28 Muhammed Meşhedî Nüşâbâdî, *Taşavvuf-i İrânî ve 'Ezâdârî-yi 'Aşûrâ: Nakş-ı Şûfiyye, Ehl-i Futuvvet ve Kalenderiyye der Bunyângezârî-yi Âyînâ-yi Muḥarrem* (İsfahan: Neşr-i Ârmâ, 1396).

29 Raḥmânî, *Hey'ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî e-yi İrân*, 56-57; Nüşâbâdî, *Taşavvuf-i İrânî ve 'Ezâdârî-yi 'Aşûrâ*, 303-343.

30 Güç evi anlamına gelen Zurhâne İran'ın geleneksel spor salonu olup, kökeni Zerdüşťliğe kadar uzanmaktadır. Zurhânelerde yürekli, güçlü, cesur pehlivanların yetiştirilmesi hedeflenir. Zurhâneler İslamiyetle birlikte tasavvufî bir yapıya bürünmüş, kendisine has âdâb ve erkân oluşturmuştur. Pehlivanların meydana abdestsiz çıkmaları ve sık sık salavat getirilmesi buna örnek verilebilir. Burada pehlivanlar mürşidin yönlendirmelerine göre hareket eder. Fütüvvet yapısından güçlü bir biçimde etkilenen Zurhâne kültüründe Hz. Ali'ye sevgi ve hürmet merkezi bir yere sahiptir. Bk. H. Mehmet Tunçhal - Özbay Güven, "Eski Doğu Sporunda Bir Kurum : Zorhâne (Zürhâne)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 41 (2013), 235-248; Houchang E. Chehabi, "Zur-Kāna", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 06 Ekim 2022).

31 Raḥmânî, *Hey'ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî e-yi İrân*, 44, 56.

32 كهنسوار : Zurhâne'nin mürşidi, güreş ve geleneksel sporu öğreten kimse.

33 پیر غلام : Uzun süredir İmam Hüseyin'in yasını tutan ve meclisler düzenleyen tecrübeli kimse. Pîrgülâm genellikle meddâhlar veya ravzahânlar arasından seçilmekle birlikte başka bir kimse de olabilir.

34 Raḥmânî, *Hey'ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî e-yi İrân*, 55-58.

Esnaf heyetlerinin yapısı ve işlevleri de fütüvvet yapılanmasının bir devamı niteliğinde olan ahlik teşkilatını akla getirmektedir. Tıpkı ahlikte olduğu gibi esnaf heyetlerinde de hem ticarî hem ahlâkî bir birliklilik söz konusudur. Esnaf heyetleri sahip oldukları sermaye sebebiyle buldukları muhitin problemlerine çözüm getirme noktasında etkili yapılardır. Bu anlamda heyetlerde köprü, sarnıç, ilkokul ya da hastane yapımı gibi meseleler görüşülmekte, afet durumlarında acil yardım organizasyonları yapılmaktadır.³⁵

Tüm bunlar heyetlerle fütüvvet teşkilatları arasında kültürel bir devamlılık olabileceğine işaret etmektedir. Ancak fütüvvet teşkilatında Hz. Ali pîr kabul edilirken, günümüz İran'ında dinî heyetlerin odak noktasının Hz. Hüseyin olması dikkat çekicidir.

3. DEVRİM SÜRECİNDE VE SONRASINDA HEYETLERİN SİYASÎ YÖNÜ

Temelde Kerbelâ vakasını anmak üzere düzenlenen matem meclisleri, tarihsel süreç içerisinde siyasî bir muhteva kazanmış, döneme ve şartlara bağlı olarak farklı biçimlere bürünmüş ve kritik toplumsal değişimlerde rol oynamışlardır. Mezâherî heyetleri dönemsel olarak geleneksel heyetler, İran Irak Savaşı döneminde devrimci heyetler, savaş sonrası dönemde devrimci heyetler ve popüler heyetler olarak sınıflandırmıştır.³⁶

İran'da 1979'da Humeynî'nin önderliğinde gerçekleşen İran İslâm İnkılâbı bu dönemlerin en dikkat çekicisi olarak zikredilebilir. Devrim sürecinde dinî literatürün sistematik bir biçimde kullanıldığı, Kerbelâ vakasının yeniden yorumlandığı, Şah'ın Yezid'le, Şah'a karşı verilen mücadelenin Kerbelâ mücadelesiyle özdeşleştirildiği ve böylece halkın sokağa çıkmaya teşvik edildiği bilinen bir husustur. Bu dönemde yaratılan şehadet ve fedakârlık söyleminin Kerbelâ üzerine inşası en veciz haliyle "her gün Âşûrâ, her yer Kerbelâ" sloganında açığa çıkmaktadır.³⁷ Geliştirilen bu yeni dinî-siyasî söylemlerin halka ulaştırılmasının alternatif bir yolu da matem meclisleri olmuştur.

Âyetullah Humeynî ve halefi Âyetullah Hamaney'e göre matem meclislerinin fonksiyonları arasında insanların terbiyesi ve İslâm ahkâmını öğrenmeleri gibi dinî işlevler bulunurken, insanlarda cihat ve şehadet arzusu uyandırma, zalimlere karşı organize olma, İslâmî hareketlerin başlamasına zemin hazırlama gibi siyasî yönü ağır basan işlevler de bulunmaktadır.³⁸ Burada meclislerin içerikleri ve fonksiyonları dinî yönüyle sınırlandırılmamış, mevcut siyasî ve toplumsal atmosferin gerekleri gözetilerek yeniden inşa edilmiştir. Dinî meclislerin geçmişte yaşananlara ağlanan değil, geleceği inşa eden ve bireyleri aktif mücadeleye yönlendiren bir hüviyete bürünmesi hedeflenmiştir. Bu aktivizm ve şehadet söylemi devrimden hemen sonra vuku bulan İran-İrak savaşı döneminde de savaş propagandasının güçlü bir parçasını teşkil etmektedir.

Heyetlerin toplumun farklı kesimlerini ortak bir platformda buluşturması, Şah'a karşı en güçlü muhalefeti temsil eden Âyetullah Humeynî'nin siyasî mücadelesini halk düzeyinde yaymasına katkı sağlamıştır. Bu noktada kayda değer gruplardan biri de *Hey'ethâ-yı Mu'telife-yi İslâmî*'dir (İslâmî Koalisyon Heyetleri). Humeynî Tahran'daki camilere, dinî halkalara, heyetlere temsilciler göndermiş ve bu gruplar arasında bir işbirliği yapılmasını istemiştir. Bunun neticesinde 1963 yılında Tahran pazarındaki üç heyetin bir araya gelmesiyle, dinî-siyasî bir organizasyon olan İslâmî Koalisyon Heyetleri kurulmuştur. Seyyid Muhammed Beheştî ve Murtaza Mutahharî gibi bazı isimler bu koalisyonun ruhâniyyet şurası sayılmaktadır. Hatta koalisyonun esâsnâmesi bizzat Beheştî tarafından kaleme alınmıştır.³⁹

Bu koalisyonun etkisiyle dinî heyetlerin bir kısmı siyasallaşmış ve matemlerin siyasî içeriği güçlenmiştir. *Hey'ethâ-yı Mu'telife-yi İslâmî* siyasî arenada *Fedâiyân-ı İslâm*'dan etkilenmiş ve Pehlevî yönetimine karşı silahlı mücadele fikrini de onlardan almışlardır. Dönemin başbakanı Hasan Ali Mansur (öl. 1965) suikastında rol almaları sonucunda, Başbakanı vuran kişi idam edilmiş, koalisyonun bazı üyeleri de tutuklanmıştır. Ancak grup zamanla silahlı mücadele fikrini bırakmış, sosyo-kültürel faaliyetlere yönelmiştir. Aynı zamanda Pehlevî hükümetine karşı devrimci faaliyetlere de maddi destek sağlamış; bu kapsamda bildirimleri yayımlama, dağıtma ve siyasî tutukluların ailelerini himaye etme gibi görevleri uhdelerine almışlardır.⁴⁰ Devrim sonrasında İran'da en etkili politik güçlerden biri haline gelmiş, 2004 yılında isimlerini İslâmî Koalisyon Partisi (*Hizb-i Mu'telife-yi İslâmî*) olarak değiştirmişlerdir.⁴¹

Heyetler İran İslâm Devrimi'ni mümkün kılan en önemli araçlardan biri olmuşlarsa da, topyekûn olarak, siyaseten aktif bir rol oynayıp devrimi desteklememişlerdir. Heyetlerin siyasî tavrını belirleyen ekonomik, sosyal ve dinî birçok faktör vardır. Bunlardan biri de heyetlerin irtibat içerisinde oldukları ulemanın siyasî tavrıdır. Her ne kadar Humeynî siyasî bir ajandaya sahip olsa da, dönemindeki birçok âlim siyasetten uzak kalmayı tercih etmiştir. Bireylerin ve heyetlerin siyasî eğilimlerinde ise, bağlı oldukları merci-i taklîd'in siyasî tavrı oldukça önemlidir. Örneğin Tahran Pazarı Kumaşçı/Bezzâz Loncası Matem Heyeti (*hey'et-i 'ezâdârî-yi şımf-i bezzâz-ı bâzâr-ı Tehrân*) İran İslâm Devrimi'ni desteklemek konusunda çekimser kalmıştır. Bunun sebeplerinden biri heyetin, Tahran'da yaşayan merci-i taklîd Âyetullah Ahmed Hansârî'yle (öl. 1985) yakın bir irtibat içerisinde olmasıdır. Hansârî başta Humeynî'yi desteklemişse de sonrasında sessiz kalmayı tercih etmiş ve onun siyasetten uzak bu tavrı, heyetin de siyasî tutumuna tesir etmiştir. Heyet üyeleri devrim sonrası süreçte bu pasif tutumlarının bedelini ödemek zorunda kalmış, çeşitli baskılara maruz kalarak câmelerini bırakıp, başka bir yere gitmeye zorlanmışlardır.⁴²

Bezzâz Loncası Matem Heyeti örneği de göstermektedir ki, heyetler genel anlamda devrimin gerçekleşmesini mümkün kılan araçlardan biri olmuşlarsa da devrim öncesinde de sonrasında da yönetimle birbirlerinden farklı ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu çeşitlilik heyetlerin

35 Thaiss, *Religious Symbolism and Social Change*, 211; Sarraf, *Heritage and Continuity in the Bazaar*, 95.

36 Mezâherî, *Resâne-yi Şî'e*, 317-508.

37 Hasan Onat, "Kerbelâ'yı Doğru Okumak", *Akademik Orta Doğu 2/1* (2007), 4.

38 Âyetullah Hamaney devrim sürecindeki Muharrem ayının özel bir öneme sahip olduğunu şu şekilde belirtmektedir: "Devrim sürecindeki Muharrem, devrim öncesi Muharremden ve bizim hayatlarımızdan önceki Muharremden farklıdır. Bu Muharremler, kendilerinde mananın, ruhun ve tutumun aşikâr ve somut olduğu Muharremlerdendir." Bk. Vâhed-i Pejûheş-i Defter-i Ferhengi-yi Defter-i Fahru'l-Ei'mme, *Hey'et: Vîje-yi 'Ezâdârân, Câygâh-ı 'Ezâdârî-yi Ehl-i Beyt ve Mecâlis-i zikr ve tevessol*, ed. Meryem Ramazânî (İntişârât-i Kuds-i Rezevî, 1395), 77-89.

39 Muhsin Hesam Mezâherî, "Hey'ethâ-yı Mu'telife-yi İslâmî", *Ferheng-i Sug-i Şî'e*, ed. Muhsin Hesam Mezâherî (Tehran: Hâyme, 1395), 527-528; Ali Rahnama, "Jam'iyat-e Mo'talefa-ye Eslâmî i", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 14 Haziran 2018).

40 Mezâherî, "Hey'ethâ-yı Mu'telife-yi İslâmî", 528.

41 Ali Rahnama, "Jam'iyat-e Mo'talefa-ye Eslâmî", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 20 Nisan 2022).

42 Sarraf, *Heritage and Continuity in the Bazaar*, 84-87.

bağımsız, sivil ve gayri-resmî oluşlarının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Dolayısıyla bu tarz oluşumlar hakkında genelleme yapılması ve bütünüyle siyasal İslâm'ı destekleyen yapılar yahut siyasal araçlar olarak okunmaları doğru olmayacaktır.

1979 devriminden kısa süre sonra başlayan ve 8 yıl süren İran Irak Savaşı ve savaş sonrası döneme bakıldığında da heyetlerin İran toplumdaki etki gücü ortaya çıkmaktadır. Binlerce gencin savaşa gönüllü olarak katılımını ve şehadet arzusunu perçinleyen en güçlü unsurlardan biri şüphesiz Kerbelâ öğretisidir. Toplumun iyiliği, İslâm hizmet veya kişinin şerefi adına canını feda etmesi Muharrem matem kültürünün bir parçası olagelmıştır. Matem merasimlerinin ana temalarından olan şehadet öğretisi ve övgüsü savaş sırasında ön plana çıkarılmıştır.⁴³ Savaş boyunca, tıpkı devrim döneminde olduğu gibi, mezhebî öğeler yoğunlukla kullanılmış, İran askerleri Hz. Hüseyin'in ordusuyla özdeşleştirilmiştir. "Hüseyin şiarımız, şehadet iftiharımızdır" gibi savaş sloganları atılmış, askeri operasyonlara dahi "Kerbelâ 1" gibi dinî isimler verilmiştir. Bu dönemde cephelerde matem meclisleri kurulmaya devam etmiş, bunun yanında çeşitli vesilelerle dua meclisleri de yapılmıştır.⁴⁴

Savaş bitiminde ise bazı cephe arkadaşları irtibatlarını devam ettirmek ve anılarını yad etmek amacıyla heyetler kurmuşlar, dinî meclisler vesilesiyle bir araya gelmişlerdir. Savaş sonrası atmosferde bu heyetler, cepheden dönmüş kimseler için benzeri olmayan bir ortam yaratmıştır. 1988'de son bulan savaş, heyet mensupları için hala önemini korumaktadır. Heyetlerde savaş atmosferinde sahip oldukları maneviyat ve hayat tarzı hatırlanmakta ve yüceltilmektedir.⁴⁵ Bu heyetlerin bir kısmı tamamen nostalgik, anıların yad edildiği, mevcut sıkıntılardan yana serzenişte bulunulan içe dönük, az katılımlı ve pasif ortamlar olmuşsa da, diğer bir kısım aktivist bir tavır benimsemiş, siyasi yahut kültürel arenada çeşitli faaliyetlere girişmişlerdir.⁴⁶

4. YENİ TARZ/POPÜLER HEYETLER: HEY'ETHÂ-YI 'AMMEPESEND

Savaş sonrası dönemde İran toplumunda yaşanan değişimlerle birlikte dinî heyetler de değişime uğramıştır. Son zamanlarda vuku bulan değişiklik dalgasının en dikkat çekicisi, popüler heyetler yahut yeni tarz heyetler olarak adlandırılanlardır. Özellikle şehirlî genç kesimin teveccüh ettiği bu heyetler, yirmi küsur yıl önce ortaya çıkmıştır ve odak noktasında meddâhlar vardır.⁴⁷ Meddâhlar din adamı olmayıp genellikle sistematik bir dinî eğitim almamış bireylerdir. Sesi güzel olan ve insanları etkileme yeteneğine sahip bir kimse yeterli miktarda nôhe/mersiye bilmesi durumunda meddâhlık yapabilmektedir.⁴⁸

Bu heyetlerde, dinî meclislerin önemli bir parçası olan vaaz, hutbe ya da dinî içerikli konuşmalar ikinci plana atılmıştır. Bunlar yerine Hz. Hüseyin'in ve diğer İmamların başlarından geçenlerin müzik eşliğinde ritmik bir biçimde okunduğu, duyguları harekete geçiren meddâhî geleneği konmuştur. Eskiden meclislerde bir meddâhın yanı sıra bir konuşmacı veyahut vaiz bulunurken, popüler heyetlerde meddâhî tüm görevleri tek başına ifa etmekte böylece ruhâniler merasimlerden dışlanmaktadır.⁴⁹ Bu durum meddâhlara alternatif bir dinî otorite kazandırmıştır.

Bu heyetler dinî meclislerin düzenlendiği zaman ve mekân bakımından da diğerlerinden ayrılmaktadır. Geleneksel heyetler genellikle Ramazan ayı, Kurban bayramı, Gadîr-i Hum yahut On Dört Masum'un doğum ve vefat günleri gibi özel dinî günler vesilesiyle düzenlenirken, popüler heyetlere senenin her günü şahit olunabilir. Hatta bu gruplar daha önce dinî ajandada yeri olmayan Hz. Rukiyye'nin şehadeti ve Hz. Ümmü'l-Benîn'in vefatı gibi matem tutulacak yeni günler üretmekte ve bu günlerde meclisler icra etmektedirler. Geleneksel heyetler cami, hüseyniye gibi yerlerde icra edilirken, geleneksel heyetlerden hem biçim hem zihniyet anlamında ayrılan yeni tarz heyetler aynı mekânları paylaşmamakta, daha ziyade otopark, bodrum katı, pasaj gibi mekânlarda merasim icra etmektedirler.⁵⁰

Rahmânî bu son popüler heyet dalgasını, rûhânîlerin siyasî gücün sembolü haline gelmeleri ve halktan uzaklaşmalarıyla yaşanan toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak değerlendirmektedir. İran İslâm Devrimi sonrasında rûhânîlerin iktidarı temsil etmesiyle birlikte halk nazarındaki imajları değişmiştir. Halkın alt tabakaları için rûhânîler, artık eskiden kendileriyle aynı sokaklarda yaşayan kimseler olmaktan çıkmıştır ve böylece iki taraf birbirine yabancılaşmaya başlamıştır. Rûhânîler devrim öncesi ve sonrasında merasimleri yaygınlaştırmak ve yönetmek için ciddi çaba harcarsa da, bilhassa toplumun alt kesiminin hayatıyla iç içe geçmiş olan bu merasimleri kontrol etmek mümkün olmamıştır. Bu kesimler, yeni bir matem türü icad etmiş ve bunun merkezine de meddâhları koymuşlardır. Hem meddâhların dinî malumatının yetersiz olması hem de rûhânî merasimlerden dışlamaları sebebiyle eleştirilere maruz kalsalar da yeni tarz var olmaya ve gençler arasında yayılmaya devam etmektedir.⁵¹

Son yıllarda revaç bulan popüler heyetlerin geleneksel heyetlerden ve gerçek matem şeklinden ayrıldığı ve tahrife sebep olduğu yönünde ciddi eleştiriler söz konusudur. Bu bakımdan bazı akademik çalışmalarda İran İslâm Devrimi sırasında var olan heyetlerin işlev bakımından Şîî geleneğine uygun olduğu ve sonradan bu geleneğin tahrif edildiği yönünde bir ön kabul göze çarpmaktadır. Bu yeni tarz matem biçimini gerçek mateme aykırı görmek, öncelikle tek tip, sınırları çizilmiş bir matem biçimi olduğu kabulünü beraberinde getirmektedir. Hâlbuki merasimler tarihsel süreç içerisinde bünyesine yeni unsurlar katarak bugünkü halini almıştır. Örneğin sokak yürüyüşleri şeklinde matem tutmak dönemin şartları gereği Büveyhîler devrine kadar görülmemiştir. Matemlerde kullanılan çeşitli araç gereç ve görsel unsur, Safevîler döneminde kullanılmaya başlanmış, kendine zarar verme ritüelleri yine bu dönemde yaygınlaşmış ve tartışma konusu

43 David Thurfjell, "The Hey'ati Movement Charismatic Preachers, Politics and Youth Culture", *Handbook of Islamic sects and movements*, ed. Muhammad Afzal Upal - Carole M. Cusack (Leiden; Boston: Brill, 2021), 308-309.

44 Mezhâherî, *Resâne-yi Şî'e*, 215.

45 Thurfjell, "The Hey'ati Movement", 309-310.

46 Mezhâherî, *Resâne-yi Şî'e*, 219-220.

47 Mezhâherî, *Resâne-yi Şî'e*, 431-432.

48 Thurfjell, "The Hey'ati Movement", 308.

49 Bahâr - Ahmedi, "Berresi-yi Câmî eşinâltî-yi tağyîrât-ı Kârkerdi-yi hey' ethâ-yi Mezhebi", 29. Meddâhî geleneği oldukça eski olsa da, meddâhların etki alanının genişlemesi, siyasete dâhil olmaları ve ulemaya rakip bir dinî otoriteye dönüşmeleri oldukça yenidir. Eskiden etki alanı dinî bayramlar ve matemlerle sınırlı olan meddâhlar, hem devrim döneminde hem de İran-İrak savaşı sürecinde siyasî bir boyut kazanmış, önemli bir propaganda aracı olmuştur. Halen güçlü bir siyasî etkiye sahip oldukları görülmektedir. Bk. Yılmaz, "İmam Hüseyin'in Yaşlıları: Gelenekten Günümüze İran'daki Şîî Matem Merasimlerinde Meddâhlar", 321.

50 Mezhâherî, *Resâne-yi Şî'e*, 438-440.

51 Rahmânî, *Tağyîrât-i Menâsikhâ-yi Âşûrâ*, 273-275.

olmuştur. Şebîhânî ise Kaçarlar döneminde revaç bulmuştur. Bu merasimlerden bazıları hala tartışılmaktaysa da bazıları kabul edilmiş ve “geleneğe” dönüşmüştür. Dolayısıyla her ne kadar Şîa geleneği, dinî referanslara binaen gerçek bir matem tipinin sınırlarını çizmeye çalışsa da, halk dindarlığının doğası gereği pratikte yaşanan bu dönüşüm kaçınılmaz olmuştur.

5. HEYETLERİ KONTROL ÇABASI: DİNİ HEYETLER ŞÛRÂSİ (ŞÛRÂ-Yİ HEY'ETHÂ-Yİ MEZHEBÎ)

Günümüzde İran'da, Irak'ta yahut Hint alt kıtasında birbirinden farklı matem şekilleri icra edilmekte, toplumsal şartlara ve döneme dayalı olarak mateme farklı anlamlar yüklenmektedir. Âşûrâ merasiminin hem mana hem de işlev bakımından değişime açık ve dinamik bir nitelik taşıması mevcut yönetimler tarafından bazen desteklenerek bazen de yasaklanarak kontrol altında tutulmak istenmelerine sebep olmuştur. Zira Kerbelâ vakası devrimci bir bakış açısıyla okunduğunda, kitlelere cesaret vermesi ve siyasî bir davaya konu olması mümkündür. Örneğin Güney Asya diaspora toplulukları için Muharrem merasimleri sömürgecilğe karşı etnik bir direnişi temsil etmektedir.⁵² Merasimlere izin verilip verilmemesi, iktidarların dinî ve siyasî tavrına işaret etmenin yanı sıra, ulema devlet ilişkisi, modernleşme politikaları, iktidarın gücü ve ülkenin ekonomik durumu gibi birçok etkene bağlıdır.

Heyetler toplumun genç kesiminde yaygın olması hasebiyle yönetimler için önem arz eder. Geçmişte de fütüvvet geleneğinin resmî bir teşkilatlanmaya dönüşmesiyle gençlerin sahip olduğu potansiyel gücün kontrol altına alınması hedeflenmiştir. Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînilâh (öl. 622/1225) Bağdat'ta fütüvvet teşkilatına intisap edip bütün fütüvvet gruplarını kendi şahsına bağlamış ve sonraki süreçte meliklerin ve valilerin fütüvvet teşkilatına girmelerini emretmiştir. Böylece Halife hem gayri resmî bir hüviyet taşıyan bu güçlü teşkilatı resmîleştirerek otorite için tehdit olmasını önlemiş hem de tasavvufa dayanan gücünü kullanarak siyasî etki alanını genişletmiştir. Halife kendisine bağladığı fütüvvet teşkilatını yeri geldiğinde bir milis gücü olarak kullanmış ve İslâm toplumunda kendi adına faaliyette bulunmalarını sağlamıştır. Fütüvvet erbabı şeyhler istihbarat alanında da kullanılmış ve siyasî kontrolün sağlanmasında rol oynamışlardır.⁵³ Günümüz İran'ında, tıpkı geçmişte olduğu gibi, dinî merasimlerin sınırlarını çizme ve heyetleri kontrol etme çabası görülmektedir.

Heyetler bağımsız, sivil ve gayri-resmî oluşları sebebiyle günümüzde potansiyel bir muhalefet gücüne sahiptirler. Bilhassa 'dindar muhalefet' üretme kapasitesine sahip oluşlarından ötürü, İran İslâm Cumhuriyeti'nin bu yapıları kurumsallaştırma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Bu anlamda 1380 (2001) yılında *Sâzmân-ı Tebliğât-ı İslâmî*'ye bağlı olarak *Şûrâ-yı Hey'ethâ-yı Mezhebî* birimi kurulmuştur. Heyetlerin resmi olarak bu şûrâya katılmaları yahut faaliyetlerini bildirmeleri gibi bir zorunluluk olmasa da meclislerde kullanılacak ses sistemi gibi ürünlerin teşhizatı gibi çeşitli teşviklerle şûrâya katılım desteklenmektedir.

Şûrânın kuruluş amacı heyetleri kontrol altına almak, organize etmek ve yönlendirmektir. İlgili tüzükte şûrânın ana hedefleri arasında “dinî heyetlerin faaliyetlerinde fikrî ve amelî bir insicam ve birlik inşa etmek” ve “dinî heyetleri kurmak ve organize etmek için ruhsat verme yoluyla katılımı celp etmek ve kamu işbirliğine yönlendirmek” gibi maddeler bulunmaktadır.⁵⁴

Şûrâ aracılığıyla dinî meclislerin sebep olabileceği kültürel ve dinî tahrifata engel olmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira heyetler aracılığıyla sistemli dinî eğitim almamış kişilerin takipçi elde ederek dinî tahrifata sebep olma ihtimali vardır. Örneğin bir ravzahân yahut meddâh insanları daha çok ağılatmak için hikâyeler uydurabilmekte yahut daha çok takipçi edinebilmek adına yeni merasim şekilleri uydurabilmektedir.

SONUÇ

Kerbelâ vakası İslam ümmetini derinden etkilemiş, sayısız dinî ve politik hareket için referans noktası olmuştur. Şîa mezhebi için seçilmiş travma niteliğinde olan bu olay, hem Şîa'nın tarih algısını şekillendirmiş hem de Şîi ortak kimliğinin inşasında merkezî bir rol oynamıştır. Şîi gelenek Kerbelâ özelinde, Ehl-i Beyt'in yaşadığı sıkıntıların hatırlanması ve İmamların ardından yas tutulmasına özel bir önem atfetmiş, bunun uhrevî olarak ödüllendirileceğini müjdelemiştir. Nitekim anma merasimleri aracılığıyla İmamların hayat hikâyeleri ve kendilerine atfedilen sözler dilden dile aktarılmış, mazlûmiyet ve fedakârlık teması özelinde bir maneviyat inşa edilmiştir.

Her ne kadar Muharrem ayında düzenlenen matem merasimleri Şîi halk dindarlığının ana unsuru olsa da, günümüz İran'ında Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Hz. Fâtımâ'nın ve On İki İmam'ın ve diğer bazı sembolik şahısların doğum ve vefatlarının anılması sebebiyle dinî takvimin oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu günlerde dinî meclisler icra edilmekte, insanlar bu vesileyle bir araya gelmektedir. Dinî heyetler ve matem, İmamlara olan bağlılığı bireysel dindarlığın sınırlarından çıkarıp, toplumsal bir eyleme dönüştürmektedir. Bu anlamda dinî meclisleri ve heyetleri anlamadan, modern İran toplumunun dinî hayatını anlamının mümkün olmadığı açıktır.

Heyet yapılanması günümüz İran'ına özgü bir fenomen olmakla birlikte kökenlerini geçmiş İslam toplumlarında bulmak mümkündür. Bu anlamda heyetlerin işlev olarak fütüvvet yapılanmalarına benzediği ve onların boşluğunu doldurduğu görülmekte, esnaf heyetlerinin ahilîk teşkilatına olan benzerliği de bu fikri güçlendirmektedir. Bu benzerlik, İslam toplumlarındaki kültürel devamlılığın bir örneğini teşkil etmektedir.

Dinî heyetler kriz dönemlerinde, bilhassa İran İslam Devrimi sırasında kritik bir rol üstlenmişlerdir. Devrim sürecinde Kerbelâ vakası tekrar yorumlanmış, doğal olarak dinî heyetlerin ve merasimlerin muhtevası yeniden şekillenmiştir. Bu dönemde sivil ve gayri resmî yapılarından ötürü denetlenmesi oldukça zor olan heyetler, rejim karşıtı propagandanın yayılması ve örgütlenmesi yoluyla devrime katkı sağlamışlardır. Bu dönemde bazı heyetlerin önemli siyasî veya dinî liderlerle işbirliği yaptığı görülmektedir. Humeynî'yi desteklemeyen ulemayla ilişki içerisinde olan heyetlerin devrime destek vermemesi ise dikkat çekicidir.

52 Pushkar Sohoni - Torsten Tschacher, "Introduction", *Non-Shia Practices of Muharram in South Asia and the Diaspora: Beyond Mourning*, ed. Pushkar Sohoni - Torsten Tschacher (London: Routledge, 2022), 4.

53 Bayram, "Anadolu Ahilîğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", 64-65; Angelika Hartmann, "Nâsır-Lidînilâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006); Ocak, "Fütüvvet".

54 "Şûrâ-yı hey'ât-ı mezhebî der yek nigâh", *Sâzmân-ı Tebliğât-ı İslâmî* (19 Aralık 2017).

Heyetlerin İran-İrak savaşı sonrasında cepheden şehirlere dönenlerin adaptasyonunu kolaylaştırdığı görülmektedir. Zira heyetler vesileyle benzer sosyal ve psikolojik problemlerle başa çıkmaya çalışan insanlar, ortak bir zeminde buluşma ve birlikte faaliyet yapma imkânı bulmuşlardır.

Yaşanan toplumsal değişimler heyetlerin de yapısını değiştirmiş, rûhânîlerin değil meddâhların ön plana çıktığı, sînezenînin önem kazandığı yeni bir heyet türü ortaya çıkmıştır. Popüler heyetler, hem meddâhî'nin bir iş ve alternatif bir dinî otorite olarak yaygınlık kazanması hem de gençlerin dindarlık eğilimlerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Toplumun genç kesiminin heyetlere teveccüh etmesi ve heyetlerin değişime açık dinamik yapısı, mevcut yönetimin heyetleri kontrol altına almak istemesine sebep olmuştur. Sivil ve gayri resmî bir yapı olan heyetlerin, resmîleştirilmeye ve kayıt altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Kendisi de bir hey'etî olan Mesud Sadr Muhammedî beye katkılarından dolayı minnettarım. Muhtemel eksiklik ve kusurlar ise tarafıma aittir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgments: I am grateful to Mr. Masoud Sadr Mohammadi, who is also a hey'atî, for his contributions.

KAYNAKÇA

- Aghaie, Kamran Scot. *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran*. Seattle: University of Washington Press, 2004.
- And, Metin. *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Anvar, İraj. "Peripheral Ta'ziyeh: The Transformation of Ta'ziyeh from Muharram Mourning Ritual to Secular and Comical Theatre". *TDR/The Drama Review* 49/4 (2005), 61-67.
- Ayoub, Mahmoud M. *Redemptive Suffering in Islam: A Study of the Devotional Aspects of Ashura in Twelver Shi'ism*. Paris, New York: The Hague, 1978.
- Bahâr, Mehri - Aḥmedî, Ebolefl. "Berresî-yi Câmî' eşinahtî-yi tağyîrât-ı Kârkerdi-yi hey'ethâ-yı Mezhebî". *Faslnâme-yi Muḥendîsî Ferhengî* 9/80 (1393), 27-55.
- Bayram, Mikail. "Anadolu Ahîliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 51-73.
- Bozan, Metin. "Tarihi Hadiselerin Konjonktürel İnşası (Şia'da Kerbela Örneği)". *Şarkiyat* 9/2 (2017), 802-822. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.341880>
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Kerbela'dan İnkılab'a: İmâmî-Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIII/2 (2002), 211-247.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbelâ'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?" *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Sempozyum)* 1 (2010), 383-408.
- Calmard, Jean. "Shi'i Rituals and Power II. The Consolidation of Safavid Shi'ism: Folklore and Popular Religion". *Safavid Persia The History and Politics of an Islamic Society*. ed. Charles Melville. 139-190. London: I.B.Tauris, 1996.
- Chehabi, Houchang E. "Zur-Kâna". *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 06 Ekim 2022. <https://iranicaonline.org>
- Chelkowski, Peter J. (ed.). *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*. New York: New York University Press, 1979.
- Chelkowski, Peter J. (ed.). *Eternal Performance: Ta'ziyeh and Other Shiite Rituals*. London: Seagull Books, 2010.
- Demir, Habip. "Günümüz İran Şiîliğinde Kutsal Gün ve Geceler". *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 165-192.
- Demir, Habip. "Modern Dönem Şiî Düşüncesinde Bir Kimlik İnşası Olarak Erbaîn Yürüyüşü". *Şarkiyat* 13/1 (2021), 169-186. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.876043>
- Ġaffârî Heşcîn, Zâhid vd. "Nakş-i Hey'ethâ-yi Mezhebî-yi Şehr-i Tehrân der Ferâyend-i Pîrûzi-yi İnkılâb-ı İslâmî". *Dâniş-i Siyâsî* 2 (1391), 63-82.
- Hartmann, Angelika. "Nâsır-Lidnillâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 32/399-402. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasir-lidnillah>
- Hasanov, Behram - Shirinov, Agil. "Suffering for the Sake of Cosmic Order: Twelver Shi'ah Islam's Coping with Trauma". *İlahiyat Studies* 8/1 (2007), 65-93.
- [CrossRef]
- Hussain, Ali J. "The Mourning of History and the History of Mourning: The Evolution of Ritual Commemoration of the Battle of Karbala". *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 25/1 (2005), 78-88.
- Kaya, Zeynep Sena. *İran'da Âşûrâ Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kiren, Akın. "Dünyevî İktidarın Meşrûlaştırılmasında Dinî Bir Ritüelin Kullanılması: Kaçarlar ve Taziye". *Siyasal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 51-66.
- Ġobâdî, 'Alireza - KeyĠobâdî, Fâtîme. "Berresî-yi Mîzân-ı Âşînâyi-yi Şirketkonendegân der Hey'ethâ-yı Mezhebî bâ Ehdâf-ı Olguhâ-yı Dînî". *İslâm ve 'Ulûm-ı İctimâ'î* 2/3 (1389), 171-192.
- Malekpour, Jamshid. *The Islamic Drama*. London; Portland, OR: Routledge, 2004.
- Mehr News Agency. "Neved-i Se Hezâr Hey'et-i Mezhebi ve Heştâd Hezâr Meddâh der Kişver Fa'âl Est". 07 Ocak 2021. Erişim 26 Şubat 2022. <https://www.mehrnews.com/news/5116711>
- Mezâherî, Muḥsin Ḥesam. *Resâne-yi Şî'e: Câmî' eşinâsî-yi Âinhâ-yi Sugvârî ve Hey'ethâ-yi Mezhebî der İrân*. Tehran: Neşr-i Beynu'l-Milel, 1374.
- Mezâherî, Muḥsin Ḥesam. "Hey'et". *Ferheng-i Sug-i Şî'e*. ed. Muḥsin Ḥesam Mezâherî. 523-525. Tehran: Ḥayme, 2016 1395.
- Mezâherî, Muḥsin Ḥesam. "Hey'ethâ-yı Mu'telifeyi İslâmî". *Ferheng-i Sug-i Şî'e*. ed. Muḥsin Ḥesam Mezâherî. 527-529. Tehran: Ḥayme, 1395.
- Mezâherî, Muḥsin Ḥesam. *Trajedî-yi Cihân-ı İslâm: 'Ezâdârî-yi Şî'eyân-ı İrân be Rivâyet-i Sefernâmenivîsân, Müsteşriḳân ve İrânşinâsân (ez Şafeviyye ta Cumhûrî İslâmî)*. 3 Cilt. İsfahan: Neşr-i Ârmâ, 1397.

- Moazzen, Maryam. "Rituals of Commemoration, Rituals of Self-Invention: Safavid Religious Colleges and the Collective Memory of the Shi'a". *Iranian Studies* 49/4 (2016), 555-575. <https://doi.org/10.1080/00210862.2015.1030985>
- Nakash, Yitzhak. "An Attempt to Trace the Origin of the Rituals of 'Āshūrā'". *Die Welt des Islams* 33/2 (1993), 161-181.
- Nûşâbâdî, Muḥammed Meşhedî. *Ṭaşavvuf-i Īrânî ve 'Ezâdârî-yi 'Aşûrâ: Nakş-ı Şûfiyye, Ehl-i Futuvvet ve Kalendarîyye der Bunyângoşârî-yi Āyînâ-yi Muḥarrem*. İsfahan: Neşr-i Ārmâ, 2. Basım, 1396.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/261-263. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Omrânî, Selmân - Şehne, Hamed Zâre. "Nezârat-i İctimâ'î der Hey'ethâ-yi Mezhebî ve Nakş-i Ān der Pîşgîrî ez Corm". *Āmûzehâ-yi Huḳûkî-yi Govâh* 6/1 (1399), 255-280. <https://doi.org/10.30497/LEG.2020.2812>
- Onat, Hasan. "Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997), 79-117.
- Onat, Hasan. "Iran İslam Devrimi ve Şiilik". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 223-256.
- Rahimi, Babak. "Takkiyeh Dowlat: The Qajar Theater State". *Performing The Iranian State: Visual Culture and Representations of Iranian Identity*. ed. Staci Gem Scheiwiller. 55-71. London: New York: Athem Press, 2013.
- Rahimi, Babak. *Theater State and the Formation of Early Modern Public Sphere in Iran*. Leiden; Boston: Brill, 2011.
- Rahmânî, Cabbâr. *Ṭağyîrât-i Menâsikhâ-yi 'Āşûrâ*. Tehran: İntişârât-i Tisâ, 1393.
- Rahmânî, Cabbâr. *Hey' ethâ-yi 'Ezâdârî der Câmî e-yi Īrân*. İsfahan: Neşr-i Ārmâ, 1397.
- Rahnema, Ali. "Jam'iyat-e Mo'talefa-ye Eslâmi". *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 20 Nisan 2022. <http://www.iranicaonline.org/articles/jamiyat-e-motalefa-a-ye-eslami>
- Rahnema, Ali. "Jam'iyat-e Mo'talefa-ye Eslâmi i". *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 14 Haziran 2018. <http://www.iranicaonline.org/articles/jamiyat-e-motalefa-a-i>
- Sarraf, Ali Haj Khan Mirzai. *Heritage and Continuity in the Bazaar: The case of Religious Association of the Drapers' Guild of the Tehran Bazaar*. BTU Cottbus-Senftenberg, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sâzmân-ı Teblîğât-ı İslâmî. "Şûrâ-yi hey'ât-ı mezhebî der yek nigâh". 19 Aralık 2017. Erişim 07 Mart 2022. <http://ido.ir/post/805326>
- Sohoni, Pushkar - Tschacher, Torsten. "Introduction". *Non-Shia Practices of Muḥarram in South Asia and the Diaspora: Beyond Mourning*. ed. Pushkar Sohoni - Torsten Tschacher. 1-11. London: Routledge, 2022.
- Tabatabâi, Seyyid Kazım - Efe, Seyfullah. "Ravzahanlık Adeti ve Kerbela Olayının Tahrifindeki Rolü". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2011), 199-218.
- Thaiss, Gustav Edward. *Religious Symbolism and Social Change: The Drama of Husain*. Washington University, Doktora Tezi, 1973.
- Thurfjell, David. "The Hey'ati Movement Charismatic Preachers, Politics and Youth Culture". *Handbook of Islamic sects and movements*. ed. Muhammad Afzal Upal - Carole M. Cusack. 305-337. Leiden; Boston: Brill, 2021.
- Tunçkol, H. Mehmet - Güven, Özbay. "Eski Doğu Sporunda Bir Kurum : Zorhâne (Zürhâne)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 41 (2013), 235-248.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Vâhed-i Pejûheş-i Defter-i Ferhengi-yi Defter-i Faḥru'l-Ei'mme. *Hey'et: Vîje-yi 'Ezâdârân, Câygâh-ı 'Ezâdârî-yi Ehl-i Beyt ve Mecâlis-i zikr ve tevessol*. ed. Meryem Ramazânî. İntişârât-ı Kudsi Rezevî, 2. Basım, 1395.
- Yarshater, Ehsan. "Ta'ziyeh and Pre-Islamic Mourning Rites in Iran". *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*. ed. Peter J. Chelkowski. 88-94. New York: New York University Press, 1979.
- Yılmaz, Adem. "İmam Hüseyin'in Yaşçaları: Gelenekten Günümüze İran'daki Şiî Matem Merasimlerinde Meddahlar". *İran Çalışmaları Dergisi* 5/2 (2021), 303-336. <https://doi.org/10.33201/iranian.1017532>

EXTENDED SUMMARY

Mourning ceremonies on the anniversary of the martyrdom of Imam Ḥosayn and other important religious figures have received particular attention from Shi'ite Muslims for centuries. Thanks to these ceremonies, the Shi'ite memory has preserved its vitality and the Shi'ite perception of history has been transferred to future generations. Although these ceremonies have been the subject of detailed and in-depth scientific research from various aspects, it is noteworthy that there are few studies on the organizers and performers of these ceremonies, namely the religious associations (*hey'at*, plural *hey'athā*) in today's Iranian society. In this study, the structure of the religious associations, their functions in Iranian society, the transformations they experienced, and their relationship with politics were studied. Significantly, the civil and transformative structure of religious associations are revealed and the efforts of the states to control Shi'ite public religiosity were discussed through the example of the religious associations. In this article, religious associations have been examined in five main headings; (1) the concept of *hey'at* from mourning assemblies to political organizations, (2) religious associations as the re-born of *fotowwa*, (3) the political aspect of religious associations during and after the Revolution, (4) popular religious associations (*hey'athā-ye 'ammapasand*), and (5) the efforts to control religious associations: *shūrā-ye hey'athā-ye madhhabī*. Religious associations are the common name given to structures made up of people who came together to organize religious assemblies and ceremonies to commemorate special days in the Shi'ite tradition, like the martyrdom anniversaries of the twelve Imams. These structures are called *hey'at-e madhhabī* or *hey'at-e 'azādārī* (mourning group). Although religious associations are a modern phenomenon produced by Iranian society, it is possible to link them with *fotowwa*, *akhī*, or *'ayyārī* youth societies, which have an important place in Iranian culture. Religious associations are very important in terms of bringing people from different ethnic groups, social strata, or professions together on a common ground. Through these structures, rich and poor, Persian and Turkish, tradespeople and public employees can come together and adopt a common identity. In this respect, it can be said that these associations reduce the alienation between social strata. This unifying function and the civilian structure of the associations contributed to the popularization of the political struggle of Ayatollah Khomeini, who represented the strongest opposition to the Pahlavi regime. During the Iran–Iraq war, just as in the revolutionary period, sectarian elements were used extensively and mourning assemblies continued to be established on the fronts. In the post-war period, army friends maintained their connections through such associations. Religious associations have also changed along with the changes in Iranian society. Most notable of the recent wave of change are popular religious associations. In these associations, *koṭba* (sermon) and *ruhāniyun* (clergy) left their places to *maddāh* and *maddāhī* tradition. The exclusion of the clergy is significant because it points to the new style of religiosity that has emerged in Iran under changing conditions. It has been claimed that this new style is separated from the traditional and correct form of mourning held during the period of Revolution. But even if it is possible to discuss a “correct” type of mourning based on religious references, it does not seem possible to mark out the religious mourning in practice due to the nature of folk religiosity. Due to their independent, civil, and informal nature, religious associations have the capacity to generate “religious opposition.” Because of this capacity, similar to the Abbasid caliph al-Nāṣer's attempt to control the potential power of the youth by transforming the *fotowwa* tradition into an official organization, the current regime wants to institutionalize and control the religious associations.